

церкви села Дептовки Конотопского уезда // ЧЕИ. – 1896. – № 16. – Часть неофициальная. – С. 520-528, № 17. – Часть неофициальная. – С. 556-562, № 22. – Часть неофициальная. – С. 761-766, № 24. – Часть неофициальная. – С. 873-878.

8. Пономарев С. Летопись церкви во имя Успения Пресвятой Богородицы в г.Конотопе // ЧЕИ. – 1902. – № 2. – Часть неофициальная. – С. 79-84, № 7. – Часть неофициальная. – С. 264-268, № 12. – Часть неофициальная. – С. 401-406, № 14. – Часть неофициальная. – С. 472-479, № 17. – Часть неофициальная. – С. 547-553, № 18. – Часть неофициальная. – С. 613-617, № 20. – Часть неофициальная. – С. 680-689.

9. Празднование 50-летия службы в священном сане отца протоиерея соборной церкви г.Конотопа Василия Иоанновича Свяцкого, 6 февраля 1890 года // ЧЕИ. – 1890. – № 10. – Часть неофициальная. – С. 213-216.

10. Некролог протоиерея С.Ивашутича // ЧЕИ. – 1880. – № 37. – Часть неофициальная. – С. 504-508.

11. Мозолецкий В. Воспоминания о благочинном 3-го округа Глуховского уезда Георгие Ивановиче Мироненко // ЧЕИ. – 1887. – № 5. – Часть неофициальная. – С. 117-126.

12. Шермеревич Д. Протоиерей Порфирий Красовский // ЧЕИ. – 1898. – № 6. – Часть неофициальная. – С. 289-291.

13. Дьяченко М. Священник Александр Попов // ЧЕИ. – 1899. – № 9. – Часть неофициальная. – С. 324-326.

14. Памяти Миколая Ивановича Неплюева // ЧЕИ. – 1890. – № 11. – Часть неофициальная. – С. 234-237.

15. Добровольский П. Димитрий Степанович Бортнянский // ЧЕИ. – 1902. – № 5. – Часть неофициальная. – С. 196-201.

16. Филарет (Гумилевский). Глуховский Петропавловский монастырь // ЧЕИ. – 1862. – 1 марта. – Часть неофициальная. – С. 171-178.

17. Филарет (Гумилевский). Гамалеевский Харлампиев монастырь // ЧЕИ. – 1862. – 1 декабря. – Часть неофициальная. – С. 795-806, 15 декабря. – Часть неофициальная. – С. 834-854; Архивные отрывки для истории Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1887. – № 1. – Часть неофициальная. – С. 9-19.

18. Рклицкий В. Новый храм в г.Глухове – одна из достопримечательностей Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1896. – № 1. – Часть неофициальная. – С. 13-18.

19. Освящение новоустроенного храма во имя Покрова Пресвятой Богородицы в с.Погребках Новгородсеверского уезда // ЧЕИ. – 1892. – № 24. – Часть неофициальная. – С. 1011-1016.

20. Разные известия // ЧЕИ. – 1892. – № 2. – Часть официальная. – С. 52-98, № 3. – С. 103-153; Земство и церковные школы Глуховского уезда // ЧЕИ. – 1895. – № 22. – Часть неофициальная. – С. 693-703.

21. Открытие общества вспомоществования бедным ученикам мужской прогимназии в г.Глухове // ЧЕИ. – 1882. – № 13. – Часть неофициальная. – С. 214-215.

22. Освящение церковно-приходской школы в селе Кренидавке, Новгородсеверского уезда // ЧЕИ. – 1891. – № 24. – Часть неофициальная. – С. 807-810; Из жизни церковно-приходской школы г.Конотопа // ЧЕИ. – 1901. – № 11. – Часть неофициальная. – С. 394-398.

23. Распоряжения епархиального начальства // ЧЕИ. – 1862. – № 25. – Часть официальная. – С. 240-242.

24. Объявления // ЧЕИ. – 1871. – № 14. – Часть официальная. – С. 462.

25. Освящение храма Рождества Богородицы в м.Серединой-Буды // ЧЕИ. – 1901. – № 22. – Часть неофициальная. – С. 787-791.

26. Кресто-Воздвиженское православное трудовое Братство // ЧЕИ. – 1894. – № 23. – Часть неофициальная. – С. 883-888.

27. Высочайшие повеления и распоряжения Святейшего Синода // ЧЕИ. – 1861. – № 4. – Часть официальная. – С. 28-29.

28. О крестных ходах, совершаемых в местечке Серединой-Буде Новгородсеверского уезда // ЧЕИ. – 1879. – № 29. – Часть

неофициальная. – С. 320-323.

29. Разные известия // ЧЕИ. – 1891. – № 11. – Часть официальная. – С. 436.

30. Епархиальные известия // ЧЕИ. – 1894. – № 19. – Часть официальная. – С. 727-729.

Барабаш Н.О.

**Криворізький навчальний центр
Одеської національної юридичної академії**

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК А.І.КАРТАШЕВСЬКОГО

У більшості розвідок, присвячених архітектурній спадщині Чернігівщини і Полтавщини кінця XVIII – першої половини XIX століття, Антона Івановича Карташевського репрезентують як «відомого українського архітектора». Але до сьогодні у творчій біографії архітектора залишається багато «білих плям». Найскладнішою проблемою є ідентифікація будівель, створених за його проектами.

«Талановитий зодчий» – так назвав свою статтю, присвячену чернігівському губернському архітектору А.І.Карташевському, краєзнавець А.Карнабед у 1962 р. [1]. Пізніше про вклад А.Карташевського у розбудову Чернігова, Чернігівщини і Полтавщини побічно згадувалося у роботах А.Карнабеда, О.Морозова, С.Самійленка, В.Вечерського [2]. У сучасному біографічному довіднику В.Тимофієнка «Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть» вміщено окрему статтю, присвячену професійній діяльності Антона Івановича [3].

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. на Лівобережжі України, як і по всій Російській імперії, розпочалося активне кам'яне будівництво громадських будівель. Про активну роботу А.І.Карташевського на посадах голови креслярні Малоросійської губернії (приблизно з 1799 р. [4]) і Чернігівського губернського архітектора (з 1802 р.) найбільше дізнаємося з документів, що зберігаються у фонді Будівельної експедиції (з 1849 – Чернігівська губернська будівельна і дорожня комісія) та інших фондах Державного архіву Чернігівської області.

За час роботи Антона Івановича у Чернігові були створені перші плани регулярної забудови міста (1803 р. та 1805 р.), згідно яких була розпланована його центральна частина. На місці фортеці, яка була ліквідована через втрату військового значення у 1799 р., вали розкопали, рови частково засипали, і по їх трасі проклали бульвари. У губернському місті архітектором на Красній площі було побудовано магістрат (згодом Миська Дума) і муровані торгові ярди, виконані у класицистичних архітектурних

формах, які створювали єдиний ансамбль. Магістрат збудували у вигляді одноповерхового прямокутного у плані будинку з ганком на чолі у вигляді колонної ротонди, що несла балкон та аркову ротонду другого ярусу, увінчану сферичною банею зі шпилем. У призматичну основу шпиля був вмонтований міський годинник [5]. Корпуси торгових рядів були видовженими, 1-2-поверховими, з арками проїзду і чотириколонними портиками з трикутними фронтонами на головних осях, заркадами й колонними галереями на головних фасадах. Ці архітектурні об'єкти були втрачені у 1930-1940-х рр. Наразі збереглися лише описи, кресленики, старі листівки та світлини [6]. Крім цього, А.І.Карташевським було створено комплекс споруд «для мір і ваги» у центрі Олександрівської («для ярмарок») площі, а також кругла колонада навколо колодязя. Від цієї просторої площі у північному напрямку за планом 1803 р. передбачалося створення ансамблю з десяти одноповерхових мурованих будівель, розташованих трьома групами, за класичною архітектурною традицією «заведений приказа общественного призрения с садом» – багатопрофільного лікарняного містечка. Цей лікарняний комплекс, на думку чернігівського краєзнавця А.Карнабеда, був до початку ХХ ст. головною домінантою найбільшої у Чернігові площі, а також прокладеної від неї Олександрівської вулиці [7]. У 1802-1806 рр. Антон Іванович провів реконструкцію будинку архієпископа з пристосуванням під присутственні місця [8], очолив будівельні роботи в архіві Губернського правління (ремонт даху, переобладнання кімнат) [9]. У 1806 р. за сумлінну працю він отримав грошову допомогу на побудову власного будинку [10].

Протягом перебування на посаді губернського архітектора Карташевський виконав низку проєктів по житловій забудові Чернігова, перебудував будинок генерал-губернатора, не обійшов своєю увагою і культові споруди міста. Він займався реставрацією давньоруської пам'ятки архітектури – П'ятницької церкви, яка була головною спорудою П'ятницького монастиря, а також за його проєктом було побудовано круглу ротонду-дзвіницю біля цієї церкви (1807-1820 рр.). Скоріш за все, архітектор на початку ХІХ ст. допомагав проводити капітальний ремонт будівель Єлецького монастиря. У 1818 р. А.І.Карташевським були зведені притвори при входах до Спасо-Преображенського собору [11].

У першій половині ХІХ ст. набуває активного розвитку поштова справа. Так під керівництвом А.І.Карташевського будуються цегляні споруди для Чернігівської Губернської поштової контори, а також поштові цегляні двори при станціях по всій губернії [12].

Спільно з М.А.Амвросимовим А.І.Карташевський розробляє проєкти реконструкції повітових міст і містечок Чернігівщини і Полтавщини (1803-1805 рр.).

Разом із помічниками (імена деяких значаться у архівних документах, а саме кам'яних справ майстри Франц Руска, Лукін) Антон Іванович створює присутственні місця, лікарні, магазини, торговельні ряди, військові казарми і лазарети у повітових містах. У 1805 р. він особисто підготував плани і кошториси на побудову повітових училищ у містах Стародуб, Новгород-Сіверський, Ніжин [13].

Завдяки роботам науковців і краєзнавців маємо описи деяких архітектурних об'єктів, побудованих або відреставрованих за проєктами А.І.Карташевського у Ніжині. Так, завдяки дослідженням О. Морозова, знаємо про відбудову Антоном Івановичем Ніжинського магістрату на початку ХІХ ст. Дана будівля була створена за проєктом відомого архітектора А.Квасова у 1770-1780 рр., але пожежа 1798 р. завдала їй значної шкоди. Однак через важливість споруди її відновили за проєктом Карташевського. Креслення фасаду та планів Ніжинського магістрату зберігаються у Центральному державному історичному архіві у Санкт-Петербурзі [14]. Будинок був прямокутний у плані, витягнутий, симетричний за структурою, мав мезонін, увінчаний сферичною банею на восьмигранному підбаннику, на одній грані якого знаходився міський годинник. Мезонін мав балкон і велике «палладіанське» вікно в ніші. Головний вхід до Магістрату по осі першого поверху був вирішений у вигляді тріумфальної арки. Ця центральна будівля об'єднала комплекс торговельних рядів, спроектованих і побудованих А.І.Карташевським на початку ХІХ ст. На думку дослідників, таке поєднання функцій адміністративної будівлі і торгових лавок було характерним для доби класицизму [15]. Торговельні ряди у Ніжині оперізували ріг вулиць Гоголівської і Московської і являли собою вузькі й довгі одноповерхові будівлі, що склалися з однакових крамниць. Їх фасади були вирішені мотивом римської ордерної аркади з ризалітами на кінцях, акцентованими трикутними фронтонами. Всі приміщення мали муровані склепіння. Ніжинські дослідники зазначають, що частково цей комплекс було зруйновано у середині ХІХ ст. (будівля Магістрату), а торговельні ряди виконували свої функції аж до Другої світової війни. На початку війни вони були спалені, а їх рештки розібрали у 1957-1958 рр. під час післявоєнної реконструкції міста. На думку С.Самойленка, Карташевський брав участь у розробці проєкту перебудови під присутственні місця будинку ніжинського грека Пелопопова [16]. Про участь Антона Івановича у добудові грецької Всіхсвятської церкви йдеться у розвідці О.Морозова [17].

У Новгороді-Сіверському у 1821 р. А.І.Карташевський прилучився до реставрації Спасо-Преображенського собору, який був побудований раніше за проєктом Дж. Кваренгі.

Мистецтвознавці припускають, що за проєктом відомого архітектора збудований Будинок Магістрату і Міської Думи у Кременчуці

(1801-1803 рр.) у стилі високого класицизму. В.В.Тимофієнко реконструював загальний вигляд будинку в комплексі з корпусами торговельних рядів, а Віктор Вечерський описав: «Це була прямокутна в плані симетрична двоповерхова будівля з масивною вежею над центральною частиною. Головний і тильний фасади були цілком тотожними. По осі був арковий наскрізний прохід. Перший поверх займали торговельні приміщення, оперезані рустованою аркадою. На другому поверсі містилися службові приміщення Миської Думи й суду, зал засідань, кімнати Магістрату й кімната-сейф миської скарбниці. У триярусній вежі, увінчаній сферичною банею, також містилися службові приміщення. Головними акцентами поздовжніх фасадів були шестиколонні портики іонічного ордера, поставлені на аркади й увінчані трикутними фронтонами. Причілки будівлі були вирішені колонними лоджіями, також на аркадах, але без фронтонів» [18].

До кінця не з'ясована дата закінчення роботи А.І.Карташевського на посадах губернського архітектора Чернігівської та Полтавської губерній. Рапорт за його підписом на посаді полтавського губернського архітектора, який зберігається серед документів Державного архіву Полтавської області, датується 19 березнем 1827 р. У рапорті йде мова про обстеження місця розташування і ґрунту для побудови нової кам'яної на заміну старої дерев'яної Іоакимівської церкви. Церква мала будуватися у маєтку Андріївці Гадяцького повіту коштами господині Варвари Олексіївни Репніної [19].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що за тридцятирічний період перебування на посаді чернігівського та полтавського губернського архітектора А.І.Карташевський змінив облік міст і містечок Чернігівщини та Полтавщини завдяки регулярному розплануванню та стилістично цілісній забудові.

Посилання

1. Карнабед А. Талановитий зодчий / А. Карнабед // Комсомолец Чернігівщини. – 1962. – 12 серпня. – С. 3.
2. Карнабед А. Чи бути Чернігову туристичною Меккою? // Відлуння віків. – 2004. – № 1 – С. 26-30; Карнабед А. Головному лікарняному комплексу Півночі Лівобережжя України двісті років // Відлуння віків. – 2004 – № 2. – С. 102-105; Морозов О. Миський магістрат – невід'ємна частина історичного ландшафту Ніжина // Відлуння віків. – 2004. – № 1. – С. 61-64; Морозов О. Грецькі храми в Ніжині // Греки в Ніжині. Вип. 2. – Ніжин, 2000. – С. 159-180; Самойленко С. Відомі архітектори XVIII ст. – будівничі Ніжина // Ніжинська старовина. Ніжинознавчі студії № 4: Ніжин окупаційної доби (до 65-річчя звільнення міста від нацистів). Пам'яткознавство північного регіону України № 1: Історико-культурологічний збірник. Випуск 4-5 (7-8) / Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. – Ніжин, 2007. – С. 126-133; Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. – К., 2002. – С. 117, 119, 157, 207.
3. Тимофієнко В. Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть. Біографічний довідник. – К., 1999. – С. 174-175.
4. ДАЧО, ф. 179, оп. 1-а, од. зб. 57.
5. Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини

України. – К., 2002. – С. 117.

6. Там само. – С. 119.

7. Карнабед А. Головному лікарняному комплексу Півночі Лівобережжя України двісті років // Відлуння віків. – 2004. – № 2. – С. 102.

8. Тимофієнко В. Вказана праця. – С. 174-175.

9. ДАЧО, ф. 179, оп. 1-а, од. зб. 100, 15 арк.

10. ДАЧО, ф. 179, оп. 1-а, од. зб. 240, 4 арк.

11. Тимофієнко В. Вказана праця. – С. 174-175.

12. ДАЧО, ф. 179, оп. 1-а, спр. За 1799-1811 рр.

13. ДАЧО, ф. 179, оп. 1-а, од. зб. 197, 35 арк., арк. 1, 5.

14. ЦДІА у СПб, ф. 1488, оп. 4, спр. 986 / Цит. за: Морозов

О. Миський магістрат – невід'ємна частина історичного ландшафту Ніжина // Відлуння віків. – 2004. – № 1. – С. 64.

15. Вечерський В.В. Вказана праця. – С. 157.

16. Самойленко С. Відомі архітектори XVIII ст. – будівничі Ніжина // Ніжинська старовина. Ніжинознавчі студії № 4: Ніжин окупаційної доби (до 65-річчя звільнення міста від нацистів). Пам'яткознавство північного регіону України № 1: Історико-культурологічний збірник. Випуск 4-5 (7-8) / Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. – Ніжин, 2007. – С. 126-133, 131.

17. Морозов О. Грецькі храми в Ніжині // Греки в Ніжині. Вип. 2. – Ніжин, 2000. – С. 159-180.

18. Вечерський В.В. Вказана праця. – С. 207-208.

19. ДАПО, ф. 83, оп. 3 од. зб. 80, арк. 5.

Список скорочень

ДАЧО – Державний архів Чернігівської області

ДАПО – Державний архів Полтавської області

ЦДІА у СПб – Центральний державний історичний архів у Санкт-Петербурзі

Шушкіна Ю.А.
Національний заповідник
«Глухів»

ТРЬОХ-АНАСТАСІЇВСЬКА ЦЕРКВА – ПЕРЛИНА ГЛУХІВСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

Упродовж 1708-1782 років Глухів був столицею Гетьманщини і Лівобережної України, центром розвитку культури та зодчества. У місті працювали видатні архітектори XVII-XVIII ст., витвори яких прикрасили гетьманську столицю. Незважаючи на руйнування, у Глухові збереглися чотири пам'ятки українського церковного будівництва.

Наймасивнішою архітектурною домінантою історичного центру Глухова є Трьох-Анастасіївська церква. Своєю виникненням вона завдячує родині гетьмана І.Скоропадського, а сучасним виглядом – родині відомих цукрозаводчиків Терещенків.

Вперше муровану Анастасіївську церкву збудували у південно-східній частині загальноміської фортеці у 1717 р. на кошти гетьманши Скоропадської: «Вблизи дома своего, в городе Глухове, Анастасия Марковна Скоропадская устроила большую богадельню для призрения больных и неимущих,